

A photograph of a kitchen interior. In the foreground, a dining table with a blue and white patterned tablecloth is set with a red pitcher, a black cup, a saucer, and a plate of cookies. A wooden chair is tucked under the table. In the background, a window with bright orange curtains looks out onto a body of water. A black pendant lamp hangs over the table. To the right, wooden shelves hold various kitchen items like a red pot, a white bowl, and a clock. The wall is covered in floral wallpaper.

Kan man leva på retro?

Modernt kulturarv
som utvecklingsfaktor

Dokumentation
från ett seminarium

Kan man leva på retro?

Modernt kulturarv som utvecklingsfaktor

Dokumentation från ett seminarium

” Ordet retro är kortform för
retroperspektiv som ofta syftar
till att uppmärksamma en specifik
tidsepoks design, mode, trender
och teknologi ”

Seminariet **”Kan man leva på retro?”** arrangerades av Väst-
arvet genom Björn Ohlén, Marie Odenbring Widmark och
Tomas Brandt med flera, med stöd från projektet **”Retro-
vägen”**, Essunga kommun och Länsstyrelsen i Västra
Götaland.

Text Lisa K Larsson, baserad på minnesanteckningar

Grafisk form Gabriella Kalmar och Lisa K Larsson

Layout och teknisk redigering Lisa K Larsson

Omslagsfoton Lisa K Larsson

Tryck Bording AB, Borås, 2016

ISBN 978-91-981452-5-0

Innehåll

Förord	1
Retrovågen som resurs	2
Retro – utblickar från en tidningsredaktion	4
Retrovågens historiebruk	8
Kan man leva på retro?	10
Återbruk i praktiken	14
Textile Fashion Center – kulturarv eller framtidsprojekt?	17
Göteborgs Frihamn – ett nytt sätt att planera en stad	20
Alingsåshems 50-talsområde Stockslycke – förnyelseplanering och bevarande	22
Modernt kulturarv i planeringen	26
Modernt kulturarv och PBL – hinder och möjligheter	28
Modernt kulturarv i kommunala planeringsunderlag – exemplet Trollhättan	30
Modernt kulturarv i kommunala planeringsunderlag – exemplet Göteborg	33
Slutord	40

Seminariet hölls på biografen Stjärnan i Nossebro.
Foto: Lisa K Larsson.

Förord

*Björn Ohlén, Marie Odenbring Widmark
och Tomas Brandt*

Vi ställde oss frågan: Kan man leva på retro?

Vad är retro? I retrotrenden ryms allt från svärmande nostalgi till genuint historieintresse, som två sidor av samma mynt. "Retro" står ofta för minnen, saker och miljöer från perioden 1950–1970-tal, en tid som sammanfaller med det moderna välfärdssamhällets stora genomslag i vår vardag. Det handlar om en historia som inte är på andra sidan längesedan försvunna generationer, utan som ligger bara runt hörnet – när vi var barn, när våra föräldrar var barn, när deras föräldrar var barn.

Vi ville sätta ljuset på hur vi kan nyttja och vårda denna period som en resurs. Vi ville också sätta ljuset på det faktum att vi måste ta omhändertagandet av denna epok på allvar. Därför ordnade vi seminariet *Kan man leva på retro?* den 22 april 2015.

Fick vi då något svar? Ja, svaret är att visst kan man leva på nostalgi och upplevelsenäring kopplat till retro, särskilt när man kombinerar tillbakablickandet med en samtidskoppling.

Till seminariet bjöd vi in ett brett spektrum av professioner såsom chefredaktör, samhällsplanerare, forskare och kulturutvecklare för att höra om möjligheter, problem och kreativitet kopplat till retro.

Foto: Lisa K Larsson.

Den anrika biografen Stjärnan i Nossebro gav oss en passande inramning med sin tidstypiska inredning, samtidigt som den moderna tekniken i maskinrummet gjorde seminariet möjligt. Salongen var välfylld, och vi riktar ett stort tack till alla i föreningen *Nöjesstjärnan* som håller denna pärla vid liv.

Dagen var en samverkan mellan två projekt kopplade till detta moderna kulturarv: *Moderna Västra Götaland*, en samverkanssatsning under åren 2008 till 2015 mellan museer och länsstyrelse i Västra Götaland, och *Retrovägen/Retro Nossebro*.

I det följande finner du seminariedokumentationen från *Kan man leva på Retro?* Den bygger på minnesanteckningar gjorda under dagen, och en kombination av våra egna foton och bilder hämtade ur presentationerna. Vi hoppas att sammanställningen kan inspirera till ett kreativt nyttjande och omhändertagande av minnen och miljöer från denna spännande period!

Block 1

Retrovågen som resurs

*Retromuseilägenheten "Andra våningen" i
"kvarteret Amiralen" i Nossebro. Foto: Lisa K Larsson.*

*Tidningen Scandinavian Retro har blivit en succé, inte minst det visar på intresset för retro.
Foto: Lisa K Larsson.*

Retro – utblickar från en tidningsredaktion

Föreläsare: Viveca Carlsson
Chefredaktör Scandinavian Retro

”Om mjölkpaket och Hollywood. Varför är vi här i en halvgammal biograf? Vad drar oss hit?”

Kan man starta en tidning om halvgamla grejer? Ja, det går jättebra. Tidningen Scandinavian Retro har verkligen gjort succé. Den har dessutom visat sig kunna expandera att ges ut även i Norge, Danmark och Finland. Och med dess engelska sammanfattning läses tidningen över hela världen.

Retro?

Det går att vända på begreppet ”halvgammalt” och istället säga ”retro”. Med begreppet ”retro” menas allt som oftast formgivning från 1950-, 60- och 70-talen. Att retro har blivit oerhört populärt märks på en massa håll bland annat med loppisexplosionen, intresset för amerikanskt 50-tal, dansbandsuppsvinget, retrobiblioteket i Huddinge, IKEA-museet, Retrovägen och Nossebro med mera.

Retro handlar också ofta om nostalgi och igenkänning i vardagen. I Östersundsmuseet Jamtlis permanentutställning ”1975” kan man kliva rakt in i en 70-talsvillan möblerad som om en familj levde där 1975. Man kan öppna kylan och plocka fram ett mjölkpaket. Det frambringar barndomsminnen, åtminstone för vissa generationer.

Vad som anses som tilltalande retro beror också på vilken generation man tillhör. Om man har varit vuxen under en viss period så intresserar inte den tidsperioden alls i samma utsträckning som om det är så att man har varit barn under samma period. Återigen handlar det om barndomsminnen, och det handlar också om "rätt sorts" nostalgi.

Lockelsen med retro ligger även i den fina designen och de kända formgivarna. Många har börjat samla på design från tiden och de begagnade, äkta, föremålen är ibland mycket dyrare än nyproduktionen. Men retro handlar inte bara om samlingar utan även om detaljer i inredningar så som till exempel att handtag, knoppar och vred, strömbrytare och så vidare. Och det går ofta att få upp sådana saker i produktion.

Scandinavian design

Omvärlden intresserar sig också för skandinaviskt retro. I Japan kan man se det både här och där och det finns butiker ända bort i Nya Zeeland som vill köpa in retro härifrån. Omvärlden har länge gillat vår formgivning. På Parisutställningen 1925 (där fokus låg på arkitektur, interiörer och konst) innebar det svenska deltagandet i utställningen betydande framgångar med 36 medaljer. Och Stockholmsutställningen 1930 omvände Stockholms byggare och arkitekter i ett svep till en ny estetik som i Sverige fick namnet funktionalism. Att vi var förskonade från andra världskriget betydde också att vi både kunde producera och köpa formgivna saker. Så efter kriget utvecklades den skandinaviska stilen ytterligare, bland annat användes mycket trä, och väckte intresse internationellt.

Retro väcker nostalgi och minnen. Foto: Lisa K Larsson.

1950-talet blev en guldålder för svensk och skandinavisk form med eleganta, funktionella vardagsprodukter, ofta med spenslig strömlinjeform. Scandinavian Design var ett engelskt begrepp, som myntades på 1950-talet, då en medveten satsning på skandinavisk formgivning fick stor genomslagskraft. Utställningen "Design in Scandinavia" visades vid 25 museer i USA och Kanada 1954–57. Även utställningen H55 i Helsingborg väckte

stor uppmärksamhet, kanske mest för formmedvetna som hade råd. Där visades även nordisk konstindustri och konsthantverk och den bidrog till att göra 1950-talet till formgivningens årtionde.

Retro då och nu

Att retro är i ropet nu är egentligen inget nytt. Man har alltid blickat tillbaka och återanvänt sig av stilar. Redan 1800-talets alla krusidulliga nystilar är ett exempel på att man tittade bakåt. Nu verkar det vara så att för varje generation som växer upp och blir vuxna så tillkommer fler retroperioder. Till exempel börjar 1980-talet nu också anses som retro bland unga vuxna.

Äktheten i återgivning av det förgångna har varierat med tiden. Blickar man tillbaka till 60-talets Hollywood, och på Elizabeth Taylor i rollen som Kleopatra serveras man fornegypten på 60-talsvis. Idag däremot måste man vara extremt noga med detaljer. Dagens filmproduktioner skulle aldrig fuska med kläder eller miljöer när man rekonstruerar en förfluten tid. Och så är det också för tidningen Scandinavian Retro, missar man något korregerar läsarna direkt felen på insändarsidan.

Det är meningsfullt med "halvgammalt". Det engagerar, skapar intresse, bidrar till samtal och minnen.

Retroprylar. Foto överst och i mitten Bukowskis Market, foto nederst Almedahls.

Retrokök i Nossebro.
Foto: Lisa K Larsson.

Foto: Thomas Carlquist.

Retrovågens historiebruk

Föreläsare: Kerstin Gunnemark
Professor i etnologi, Institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs Universitet.

Kerstin Gunnemark har forskat om det moderna kulturarvet och retrovågen under trettio års tid, redan på 1980-talet började hon intressera sig för det moderna kulturarvet i samband med att stadsdelen Kortedala i Göteborg skulle genomgå en upprustning.

Kortedala uppfördes under 1950-talet som en mönsterstadsdel i folkhemmet. Då husen i mitten av 1980-talet skulle renoveras ville man undvika att göra om 1960-talets misstag då många värden gick förlorade i storskaliga totalsaneringar i citykärnorna. Kerstin engagerades och

genomförde intervjuer med invånarna i den cirka trettio år gamla, och i regel omtyckta, stadsdelen. Hon startade skrivarcirklar för de som varit 50-talets husmödrar och tonårstjejer. En del minnen är lätta att nå, medan andra är svårare att plocka fram. Genom att skriva ner individuella minnen och sedan berätta för varandra blev det lättare att väcka fler minnen till liv. För att värna om minnena från folkhemmets "nybyggartid" startade kvinnorna föreningen "Kvinnor i Kortedala" och inledde planeringen av ett 50-talsmuseum. Kortedala museiförening förverkligade planerna då lägenhetsmuseet invigdes 1995, vilket visar hur barnfamiljer ur arbetar- och lägre medelklass bodde när stadsdelen var nybyggd.

Stadsdelen Kortedala byggdes upp i en tid då trångboddheten var enorm i Sverige. Vanligt folk hade inte tagit så stor del av de funktionalistiska idéer som presenterades på Stockholmsutställningen år 1930, men däremot den folkhemsidén som Per Albin Hansson formulerade via visioner om olika sociala reformer och ökat bostadsbyggande. En modern bostad var för många, särskilt om man var ensamstående, svår att få tag på vid 1900-talets mitt. Men framtidstron var stor, utrymmet för konsumtion ökade och inte minst nya ungdomsstilar utmärkte den moderna tiden.

Intresset för retro ökade under 1990-talet, vilket bland annat visade sig genom att det blev mer accepterat att handla på loppis och i second hand-butiker. Något som tidigare hade varit ett fattigdomsbevis. Ny litteratur om design och arkitektur från modernismens tidevarv blev allt vanligare i handeln, medan texter som belyser vardagsminnen saknades i början av 2000-talet. Därför

genomfördes en berättartävling om hur det var att vara ung på 1950-talet. Tävligen resulterade i boken "Ung på 50-talet – om förälskelse, mode och boende i brytningstid". Boken har tryckts i flera upplagor, och uppfattas som angelägen då den behandlar vardagliga saker och händelser.

Kerstin har även medverkat i en lärobok för gymnasieskolan, där hon skrivit om retroföreteelser som nostalgimässor och cruising. Retrotrenden är ett exempel på historiebruk där historiska förlagor används i nya, moderna sammanhang. Vare sig man väljer originalföremål eller nytillverkat, så finns det en stor marknad för kläder med mera på mässor, träffar och nostalgitävlingar, där det är viktigt att ha "retrokompetens". I dessa sammanhang sker ett möte mellan olika generationer och ambitionsnivåerna hos deltagarna varierar från lekfulla amatörer till professionella iscensättningar. Gemensamt för de flesta nostalgiker i dessa sammanhang är en nyfikenhet och önskan att blicka tillbaka på en brytningstid.

Retrointresset är enligt Kerstin en senmodern företeelse som står i motsats till den moderna eran. Det moderna blev efter en tid omodernt och var inte längre intressant. Intresset för retro visar på att något som en gång var modernt, men sedan blev omodernt, åter kan bli uppvärderat. Sammanfattningsvis är "Retrovågen" enligt Kerstin Gunnemark att likna vid en generationsöverskridande folkrörelse i spåren efter H55, och intresset för retro är en del i en vidare reflexion över var vi befinner oss idag.

Foton denna sida från föredraget "Retrovågens historiebruk".

Kan man leva på retro?

**Föreläsare: Björn Ohlén, kulturarvsutvecklare
Västarvet & Kjell Karlsson, kommunchef Essunga kommun**

”Kan man leva på retro? Ja, det kan man nog. Det inser man om man kikar på Essunga kommuns arbete med att låta kulturarv vara en motor i samhällsutvecklingen.”

Essunga kommun driver projekten ”Retro Nossebro” och ”Retrovägen” i samverkan med många aktörer och flera kommuner. I Platsutvecklingskonferensen har man utgått från platsens unika förutsättningar. I kommunen finns många bevarade exteriörer och interiörer av kulturhistoriskt intresse från 50-, 60- och 70-talen. Inte minst i centralorten Nossebro. ”Retro Nossebro” föddes år 2009, då några lokala retroentusiaster bestämde sig för

att lyfta fram Nossebros fina bebyggelse från 50–70-tal. Under 2014 växte projektet till en hel Retroväg i vilken det ständigt införlivas fler besöksmål.

Retro Nossebro

Men Nossebro är mycket mer än bara prylar och hus, och framgången med ”Retro Nossebro” beror på fler saker. Bland annat är tajming viktig. Att börja kalla orten ”Retrosamhälle” tidigt gjorde att det blev så människor såg på den. Det handlar givetvis om att väcka nostalgi – men det är även en flirt med samtiden. Inte minst beror framgången på alla engagerade människor.

Kan man då leva på retro? Ja, det kan man. På flera olika sätt. Man kan sälja saker på loppisar, man kan göra tidningar, man kan ordna årliga marknader i ”retrosamhällen”. Men att gräva där man står bidrar också till annan utveckling, bland annat i besöksnäringen. Och det har man gjort i Nossebro. Man har tittat på

Interiör från biografen Stjärnan. Foto: Lisa K Larsson.

platsens förutsättningar. Som Nossebro elektriska affär, den före detta elaffären som stängde och bommade igen med allt sitt innehåll intakt år 1969. Nu öppnas den ibland för besökare och bokade grupper som kan beskåda ett fruset ögonblick från för drygt 45 år sedan. Eller som med "Andra våningen", en unik trerumslägenhet helt och hållet inredd från 1960-talet som blivit ett litet museum helt i sitt eget slag. Och Nossebro marknad, som är Sveriges största och äldsta månadsmarknad, genererar intäkter hos andra aktörer utanför kulturarvssektorn.

Essunga kommun har också startat ett nytt projekt, "Affärsdriven utveckling", med inriktning mot kultur och gröna näringar i Nossebro. Kvarteret Amiralen har en central roll i projektet. Det var menat att funkishuset Amiralen i Nossebro skulle rivas. Huset har varit ett hus för flera viktiga samhällsfunktioner så som bryggeri, brandstation, polisstation, badhus, kommunhus och

lägenheter. På sin tid var huset en stor och viktig satsning som man var stolt över. Det är en unik byggnad med stora värden och spännande lokaler som man nu istället renoverar. Och det gör man genom att ta tillvara på spåren av historien och göra dem till en tillgång. Meningen är också att återupprätta Amiralens ursprungliga funktion som ett hus för viktiga samhällsfunktioner. Ett hus som möjliggör spännande möten och som bidrar till den lokala utvecklingen. Huset skall innehålla en mix av kultur, näringsliv och turism. Det knyter an till retrotemat men krokas an till det som attraherar många idag såsom lokalt producerad mat, hög kvalitet och hållbarhet. Målet är att fylla husets tomma lokaler med aktörer och näringsidkare som verkar inom projektets inriktning. En långsiktig satsning på att skapa en mötesplats av Amiralen kräver rätt mix av verksamheter i lokalerna. Och man tänker sig att alla lokaler inte används året om och att vissa aktiviteter avlöser varandra. Huset kan komma att inrymma friskvård, kontorshotell, mikrobryggeri,

**"Essunga kommun och Nossebro
– mer än bara retro"**

saluhall, bed & breakfast, konsthall, sommarkafé, turistinformation, julmarknad, retroloppis, konserter, galleri, ungdomskällare och retrolägenheten "Andra våningen".

Retrovägen

Retro Nossebro är också Retrovägens ursprung. Retrovägen har en sydlig sträckning som följer väg 190 från Nossebro till Göteborg och en nordlig sträckning som slingrar sig från Nossebro upp genom Skaraborg. Längs vägen finns massa skatter från förr; caféer, bensinmackar, butiker, restauranger, museer och mycket mer. Bara mellan Göteborg och Nossebro finns ett 20-tal besöksmål, och ytterligare ett 30-tal i Skaraborg. Sammanlagt finns över 75 retro-besöksmål i Västra Götaland med Nossebro i centrum. Projektet har bidragit till ett ökat samarbete med Göteborgsregionen inom ramen för utvecklingsprocessen LAB190 och Sveriges längsta gatufest Festa Via 190. Retro är helt klart mer än bara turism.

Vilka näringar skulle kunna utvecklas med utgångspunkt i dagens näringsliv och med draghjälp av retroprofileringen i Essunga?

Vilka andra näringar (inte bara turism) påverkas om man kan leva på retro? I kommunen har man haft ett ganska traditionellt näringsliv med tillverkningsindustri samt jord- och skogsbruk. Kommunen har sina evenemang och sin retroprofil och hittills har verksamheten haft karaktären av aktiviteter inom besöksnäringen. Detta kan kompletteras med ett nytt näringsliv, avsikten är att skapa en affärsutveckling med nya företag och arbetstillfällen. Inriktningsområdena är besöksnäring och evenemang, näringsliv med gröna näringar och träbearbetning samt

kreativa och kulturella näringar. Och man får börja i liten skala och sätta målet lågt. Resurserna som finns är det befintliga näringslivet i regionen (nätverken, offentlighet och föreningar), Amiralen och dess vision, Necks gamla verkstäder, den lokala kulturen och tillgången till stora evenemangsytor.

Politikerna i Essunga kommun måste ta besluten, men allt handlar ytterst om entreprenörskap och att få duktiga entreprenörer att tro på möjligheterna för en affärsutveckling. Det är självklart en stor utmaning att göra detta i Nossebro och Essunga kommun, men vi tror absolut att det är möjligt att tillskapa några företag och nya arbetstillfällen.

Amiralen då (foto från föredraget "Kan man leva på retro?") och nu (foto Carina Carlsson). Övriga foton och bilder detta uppslag från föredraget "Kan man leva på retro?".

Block 2

Återbruk i praktiken

*Foto från föredraget "Textile Fashion Center
– kulturarv eller framtidsprojekt?"*

the
COMPANY

I det gamla industriområdet i Simonsland i centrala Borås ligger Textile Fashion Center. Ett område som varit hem för textilproduktion i nästan 100 år. Där finner vi nu en ny mötesplats för kreativa verksamheter inom mode, textil och design; Textile Fashion Center. Ett kreativt centrum för vetenskap, kultur, innovation och affärsverksamhet, främst inom textil men även inom andra områden. Foto från föredraget "Textile Fashion Center – kulturarv eller framtidsprojekt?"

Textile Fashion Center – kulturarv eller framtidsprojekt?

Föreläsare: Helena Alcenius
Tf VD Textile Fashion Center

”Marken var för dålig för att odla, så vi fick bli knallar. Vår knalle och Nossebro marknad har mycket historia gemensamt.”

Borås historia

Stadens stora expansion kom ur handelns förening med textilnäringsen. Med centrum söder om Borås växte den så kallade förläggarverksamheten fram. Det var storbönder som lämnade ut ull från sina får till kvinnor runt om i bygden och fick tillbaka det som garn och tyg. Från denna verksamhet startades landets första mekaniska väveri år 1834. Ett par decennier senare (1858) startade det första väveriet i Borås. I början av 1900-talet växte textilindustrin ytterligare och gjorde Borås till en av Sveriges mest expansiva städer. På 1950-talet hade den högsta och längsta fabriksbyggnaden i Borås 800 anställda. Ända in på 1960-talet sysselsatte textil och konfektion (Teko) två tredjedelar av de industriarbetande i Borås. Staden drabbades hårt av den svenska tekokrisen som slog till under 1970- och 80-talen och som tvingade fram omvandlingen av Borås. Kunskapen exporterades och många fabriker försvann. Borås såg sig ha tappat det textila och ville satsa på något annat, design och textilhögskolan till exempel.

Simonsland rymmer även Textilhögskolan. Foto från föredraget "Textile Fashion Center – kulturarv eller framtidsprojekt?".

Satsning på det textila idag

Textilhögskolan var till en början inte så intresserade av att flytta in i gamla fabrikslokaler, men en driven fastighetsägare ville skapa ett campus. Detta ledde till flytten av Textilmuseet, vilket förvisso innebar en dyrare placering men kulturarvet och det textila kändes viktigt att samla. Man ville också återta det textila till staden. Privata fastighetsägare runtomkring är positiva.

I Borås arbetar man med samverkan efter den så kallade "Penta Helixmodellen". Det är akademien, kommunen, näringslivet, boende och besökare samt non profit (kultursatsningen) som samverkar. Textile Fashion Center håller nu på att byggas upp för fullt, och där vill man ha samverkan på riktigt. Centret innehåller många olika delar. *Fashion Gallery*, en saluhall i mode med små nystartade företag som får stöd och coaching. *Marketplace Borås*, en arena och näringslivsutveckling i form av kontorshotell. *Textilmuseet*, som är en verklig resurs, där finns bland annat mönsteroriginal från Borås Wäveri. Det är det enda stället i norra Europa som har kvar

maskiner från den gamla textilindustrin som fortfarande fungerar. *Textilhögskolan*, som startades på 1800-talet som vävskola för pojkar, innehar idag en konstnärlig professur, design management och kompetens från yrkeshögskolan. All svensk forskning inom smarta textilier sker i Borås. Den textila kunskapen finns och de smarta textilierna används inom bland annat hälsovård och hemvård. Man funderar även över vad som är framtidens textil, bomullen är dyr så vad är nästa steg? På *Fashion arena* sker designtävlingar, modevisningar.

När alla städer har köpcenter, blir Borås unikt med sin inriktning på textil, design och mode.

Platsbildning behöver evenemang

Det är också ett stadsutvecklingsprojekt. Det är 600 meter mellan Knalleland och Textile Fashion Center. Hur får man samman det? Man vill utvecklas både globalt och lokalt. Viskan flyter genom fabriken och under byggnaden. Det är ett kulturarvs- och framtidsprojekt.

*Fikapaus under seminariedagen i Nossebro.
Foto: Carina Carlsson.*

Göteborgs Frihamn – ett nytt sätt att planera en stad

Föreläsare: Sanja Peter & Kristina Wallman
Bebyggelseantikvarier Göteborgs stadsmuseum

”En inblick i, en bakgrund till och ett nytt sätt att planera och transformera en centralt belägen kulturmiljö i Göteborg.”

Göteborgs stad håller just nu på att planera och stadsutveckla ett flertal centrala, storskaliga områden, till exempel Ringön, Gullbergsvass, Södra Älvstranden och Frihamnen. Frihamnens planområde är stort och består av en före detta hamnmiljö där vissa delar är utpekade i stadens bevarandeprogram.

Från början kallades Frihamnsområdet för Lundbyvasen och var beläget vid Kvillebäckens utlopp. Området utgörs därför av utdikad mark. Det kom sedan att användas som frihamn och mellanlagringsplats med en speciell utformning som var anpassad till denna funktion. Frihamnen fungerade som frihamn fram till 1994, och som hamn var den i drift fram till början av detta sekel.

Området är stort, lågt beläget och omgivet av vatten och mycket lågexploaterat idag. Utformningen av detaljer och vissa byggnader minner om tidigare verksamhet på platsen, till exempel räls, ankringsblock, kranar, formerna på hamnbassängerna, magasinsbyggnader med mera. Frågan är hur man skall kunna applicera ett kulturmiljö- och bevarandeperspektiv kring dessa

Äldre och yngre foton från Frihamnen på detta uppslag från föredraget "Göteborgs Frihamn – ett nytt sätt att planera en stad".

byggnadsdetaljer eftersom man måste höja marknivån på hela området på grund av översvämningsrisken. Detaljerna kommer därmed kanske inte att kunna bevaras på ursprunglig plats, "in situ".

Stadsbyggnadskontorets mål för området är att det fram till år 2021 skall skapas 1 000 arbetsplatser och 1 000 bostäder. För att utarbeta planen har SBK Göteborg tagit in konsulter som anordnat och bjudit in till 9 heldagars workshop för att få ett stort deltagande tidigt i plane-

ringsprocessen. Utgångspunkten har varit att ha ett holistiskt tillvägagångssätt i planarbetet samt att utgå från det befintliga på platsen, bland annat det som finns med i bevarandeprogrammet. Man vill alltså titta på grundragen och platsens "mjuka" värden, det marknära och de fysiska kvaliteter som finns. Till exempel närheten till vatten. Utgångspunkten är att dessa värden skall vara identitetsskapande för att kunna bygga en tät, blandad stadsdel nära vatten, som skall innehålla mångfald på olika sätt.

Alingsåshems

50-talsområde Stockslycke – förnyelseplanering och bevarande

Föreläsare: Kerstin Nilsson
Arkitekt Kerstin Nilsson Arkitektkontor

”Vad är områdets kvalitet? Områdets själ? Vad är områdets brister? Hur kan vi behålla kvaliteterna och åtgärda brister?”

Kerstin Nilsson har arbetat med förnyelseplanering på uppdrag av och i nära samarbete med det kommunala bostadsbolaget Alingsåshem. Arbetet som pågått sedan cirka 10 år är tänkt att omfatta alla Alingsåshems områden och förnyas och fördjupas efter hand.

Varför förnyelseplanering?

Samtidigt som nya bostäder planeras och byggs måste det befintliga bostadsbeståndet ses över och förnyas i syfte att vara en god och långsiktig hållbar livsmiljö för dagens människor och för kommande generationer. För att kunna ta ställning till förnyelseåtgärder krävs en gemensam verklighetsbild och ett beslutsunderlag som gör att både stora och små åtgärder kan genomföras kontinuerligt på ett genomtänkt och planerat sätt. Varje område är unikt och präglad av de värderingar som gällde vid områdets tillkomst.

Förnyelseplanering är en arbetsmetod där man lär känna området och i samverkan utformar riktlinjer och åtgärdsförslag för områdets framtid.

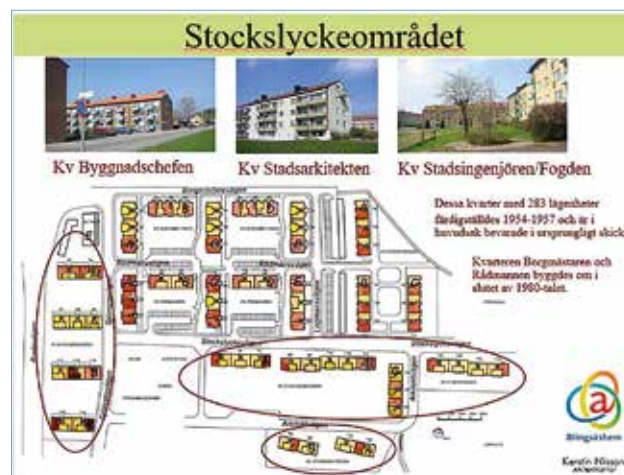
Alingsåshems ägardirektiv

Kommunens ändamål med bostadsbolaget är: attraktivt, tryggt och trivsamt boende, integration och tillgänglighet. Varierat och spännande utbud för olika kunders behov. Helhetssyn, samverkan och långsiktig hållbarhet.

50-talsområdet Stockslycke

Foklhemmets flerbostadshusområde Stockslycke omfattar 5 kvarter. Två kvarter byggdes om i slutet på 1980-talet och ingår inte i denna redovisning. Övriga kvarter – *Byggnadschefen*, *Stadsarkitekten* och *Stadsingenjören/Fogden* – är i huvudsak bevarade i ursprungligt skick.

Husen består av trevånings lamellhus med förhöjd källarvåning och dagsljusbelysta trapphus. Husen har sadeltak med tegel och delvis inredda vindar.

Denna och motsatt sida, foton tagna av Kerstin Nilsson från föredraget ”Alingsåshems 50-talsområde Stockslycke – förnyelseplanering och bevarande”.

I visningslägenheten kunde man tydligt se kvaliteter som var möjliga att återskapa. Kompletterad med välvilligt skänkta tidstypiska möbler och inredningsdetaljer blev det en fin helhet och uppsattad mötesplats i samband med renoveringsarbetena. Foton: Kerstin Nilsson.

2007: Förnyelseplanering delredovisning

Området byggdes hantverkmässigt mellan 1954–57 och är en fin representant för det som brukar kallas "efterkrigstidens folkhemsbyggande".

Området ingår i "Bebyggelsehistorisk inventering av Alingsås stad", upprättad av Regionmuseum Västra Götaland år 2006. I denna görs följande värdering: *Kvartret besitter ett högt kulturhistoriskt värde. Flerfamiljshusen utgör ett mycket välbevarat och tidstypiskt exempel på efterkrigstidens hyreshusbyggande med drag från stadsplaneideal en "stad i park" i en stadsdel som exploaterades under 1940- och 50-talen. Både de välbevarade byggnaderna med flera fina arkitektoniska detaljer liksom stadsplanen med den lilla centrumanläggningen i mitten vittnar om den sociala stadsplaneringens fram-*

växt och utgör Alingsås enda exempel på grannskapsenhet. Området har både högt byggnadshistoriskt värde, samhällshistoriskt värde och miljömässigt värde.

2007: Riktlinjer för framtida ändringar

Området är mycket känsligt för förändringar och ska i största möjliga utstäckning bevaras. De ändringar som behöver göras ska utföras på ett varsamt sätt.

2010: Badrumsprojektet drogs igång

Våren 2010 startade badrumsprojektet. Det vill säga stambyten och renovering av badrum med mera. Samtidigt iordningsställdes visningslägenheten som användes flitigt för information och möten. Byggnadsarbetena bedrevs parallellt med fortsatt fördjupad förnyelseplanering och projektering.

Vilka kvaliteter fanns?

Byggnaderna har vackert fasadtegel och fina välbevarade fasaddetaljer. Omålad sockel i liv med fasad. Glasade entrétytterdörr med omfattning av natursten och utkragat tegel, granittröskel och entrésteg i granit. Balkonger med smidesstomme och räcke i sinuskorrigerad plåt.

Lägenheterna är orienterade efter väderstreck. Små enkelsidiga lägenheter ligger åt väster eller söder och de större genomgående har fönster åt flera håll. Lägenheterna har få rum och små ytor. 77% är två rum och kök eller mindre. De minsta lägenheterna är 21 kvadratmeter. Köken har platsbyggda skåp och endast ett fåtal är helt utbytta. Flertalet kök har kvar ursprungliga målade skjutluckor med synliga trälistor, öppet utrymme med utdragsskiva under bänk, ursprunglig specerihylla med hushållspappershållare, två skift vitt kakel med ljusgrå fog och glaserad överkant samt tidsstypiska glasglober i tak och vid bänk. Ursprungliga beslag finns kvar i flera kök och kan enkelt återskapas i övriga. Ursprungliga bänkskivor kan i vissa fall behållas eller bytas till lika med plastlaminat och träkantlist.

I lägenheterna finns i allmänhet kvar ursprungliga fönsterbänkar i natursten, gjutjärnsradiatorer, dörrar och garderobsluckor med horisontell gabonfanér, låskista med nyckel, dörrtrycken i vit backelit och långskylt, glasade dörrar till vardagsrum och parkett i vardagsrum.

Det finns många tidstypiska och omsorgsfullt utformade detaljer av god kvalitet som tillsammans bidrar till helheten och är väl värda att bevara.

Tillgänglighet och förnyelse

Det är inte möjligt att i dessa hus åstadkomma en god tillgänglighet för *alla* utan att förstöra det kulturhistoriska värdet. Men det går att förbättra tillgänglighet och användbarhet för de många hyresgäster som använder rullator utomhus men klarar en halv trappa. I badrumsprojektet höjdes och förlängdes handledare i trapphusen och det ordnades bättre möjlighet att förvara rullatorer inomhus. Postens fastighetsboxar placerades så att de inkräktar minimalt på redan små entréutrymmen. Förbättringar finns även utförda eller föreslagna för synsvaga.

För personer med omfattande funktionshinder går det att komplettera med tillgängliga bostäder genom nybyggnad i området.

2013: Förnyelseplanering – översyn och födjupning

År 2013 redovisades en födjupad förnyelseplanering – ett beslutsunderlag som gör att både stora och små åtgärder kan genomföras kontinuerligt på ett genomtänkt och planerat sätt.

Samverkan – information, kundskap/utbildning, gemensam grundsyn

Samverkan mellan hyresgäster, konsulter, arkitekter, hyresgästföreningen, entreprenörer, antikvarier, planerare samt Alinsåshems styrelse och personal har varit avgörande i detta projekt. Många givande möten och ett särskilt informationsblad har skapat en gemensam positiv grundsyn och även stolthet.

Block 3

Modernt kulturarv i planeringen

Foto från föredraget "Modernt kulturarv och PBL – hinder och möjligheter".

Modernt kulturarv och PBL – hinder och möjligheter

Föreläsare: Otto Ryding
Antikvarie Boverket

”PBL och Miljöbalken gäller alla hus, medan KML bara gäller de få promillen av byggnader som är byggnadsminnen eller kyrkor.”

Den moderna bebyggelsen utgör en majoritet av all bebyggelse som finns i Sverige. Till exempel är 67 procent av alla lägenheter byggda mellan år 1961 och år 2000. Genom hela PBL-systemet finns paragrafer som handlar om att ta tillvara kulturvärden. Detta gäller också i mer all dagliga miljöer och kvaliteter i vardagslandskapet.

Kommunens översiktsplan och detaljplaner

I kommunernas planläggning generellt är kulturvärden ett av de allmänintressen som ska tas hänsyn till (PBL 2 kap. 3§).

Kommunens *översiktsplan* anger planen för den långsiktiga utvecklingen av den fysiska miljön. Där ska framgå även hur den byggda miljön ska användas, utvecklas och bevaras. (PBL 3 kap. 2, 5§§). I översiktsplanen ska kommunen redovisa hur man avser att ta hänsyn till olika allmänna intressen, som till exempel kulturmiljön.

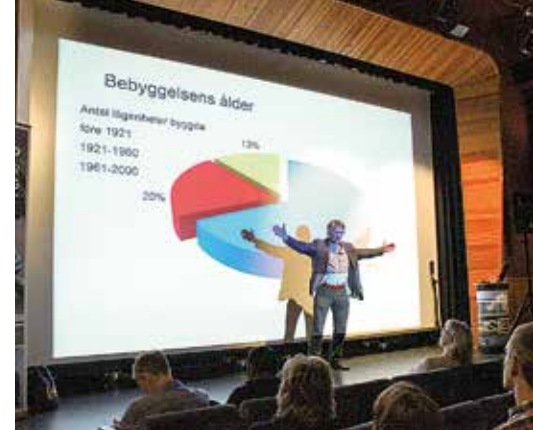
I *detaljplanen* för ett område har en kommun långtgående möjligheter att skydda ett områdes kulturvärden och att ange hur ett område kan utvecklas och förändras

utan att kulturvärdena skadas. I detaljplanen ska det finnas en redovisning för de överväganden som legat till grund för planens utformning med hänsyn också till eventuella varandra motstående intressen och planens konsekvenser. Det är alltså här viktigt för politikerna att tänka efter vad man vill åstadkomma och vägen man vill komma dit på (PBL 4 kap. 33§).

För att skydda ett områdes kulturvärden kan kommunen införa *tilläggsbestämmelser till detaljplanen*. Detta kan handla om varsamhetsbestämmelser, skyddsbestämmelser mot förvanskning med mera. Ett exempel är en bostadsrättsförening som ville utvidga och glasa in balkongerna på sitt hus, beläget i ett område där balkongerna var en av de få delar där arkitekten haft möjlighet att ge detaljerna särskild omsorg. Vid en balkongutbyggnad skulle dessa karaktärsgivande detaljer försvinna. Men genom ett tillägg i detaljplanen, med en varsamhetsbestämmelse om balkongerna, kunde kommunen skydda husets karaktär.

Ändring av byggnader

Vid *ändring av byggnader* finns i PBL ett generellt krav på varsamhet (PBL 8 kap. 17§). Det tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och syftar på byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Varsamhetskravet gäller också trohet mot byggteknik och material. Det finns också ett förbud mot förvanskning av byggnader som är särskilt värdefulla ur från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt (PBL 8 kap. 13§).

Till vänster PBL gäller alla hus. I mitten balkongerna med de karaktärgivande detaljer som bevarades genom ett tillägg i detaljplanen. Foton från föredraget "Modernt kulturarv och PBL – hinder och möjligheter". Till höger Otto Ryding vid föredraget i Nossebro, foto Carina Carlsson.

Även byggnader som enligt de så kallade *Attefallsreglerna* inte kräver bygglov ska uppfylla lagens krav om att de ska utformas och placeras på ett sätt som tar hänsyn till kulturvärdena på platsen och om att ett bebyggelseområdes särskilda historiska, kulturhistoriska och konstnärliga värden ska skyddas (PBL 2 kap. 6§). I områden där kommunen har infört en utökad bygglovsplikt i detaljplan eller områden som utgör en särskilt värdefull bebyggelse så gäller inte "Attefallsreglerna" (PBL 9 kap. 4d§).

Förutsättningar för bygglov och sanktionsmöjligheter

Bygglov får över huvud taget bara ges om en åtgärd som uppfyller kravet om hänsyn till platsens och bebyggelsens kulturvärden (PBL 2 kap. 6§, första stycket och tredje stycket), varsamhetskravet vid förändring av byggnader (PBL 8 kap. 17§), samt för särskilt värdefulla byggnader förvanskningförbudet (PBL 8 kap. 13§). Innan byggstart ska också ett *tekniskt samråd* hållas där byggnadsnämnden ger startbesked bara om åtgärden uppfyller kraven i PBL om bland annat kulturvärdens tillvaratagande (PBL

10 kap. 23§). Byggherren är också skyldig att tillse att det finns en *kontrollplan* som ska säkerställa att kraven på varsamhet och förbudet mot förvanskning uppfylls (PBL 10 kap. 7§). Till sist stadgas också att en *tillsynsmyndighet* ska pröva förutsättningarna och behovet att ingripa om det finns anledning att anta att någon inte följt PBL:s bestämmelser (PBL 11 kap. 5§).

Ett exempel är ägaren till ett radhus som hade bytt fasadpanel från liggande till stående och slopat skivorna mellan fönstren som gav karaktären av sammanhängande fönsterband. Och ett annat exempel där en fastighetsägare för att spara pengar bytt ut de glasa träspjälorna på ett 60-talshus balkonger till spjälkor utan mellanrum vilket förutom att göra rummen innanför mörkare även förändrat byggnadens karaktär. Båda fälldes i kammarrätten för att inte ha följt varsamhetskravet.

På Boverkets hemsida, PBL-kunskapsbanken, kan man under teman läsa mer och utförligare om kulturvärden i PBL: www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/.

Foton och bild detta uppslag Astrid Bäckman, från föredraget "Modernt kulturarv i kommunala planeringsunderlag – exemplet Trollhättan".

Modernt kulturarv i kommunala planeringsunderlag – exemplet Trollhättan

Föreläsare: Astrid Bäckman
Antikvarie Trollhättans kommun

Trollhättan är mest känt för fall- och slussområdet, Trollhättans moderna kulturarv har varit mindre i fokus trots att det kanske är den mest karaktäristiska delen av stadens bebyggelse. Astrid Bäckman arbetar fram ett nytt kulturmiljöprogram (KMP) åt Trollhättans kommun.

Bebyggelseutvecklingen i Trollhättan kännetecknas av flera äldre bostadsområden som växte fram kring industrierna under 1800-talets slut och 1900-talets början. Under 1920–30-talen gick utvecklingen långsammare och det byggdes inte så mycket nytt. Från 1940-talet inleddes en kraftig bebyggelseutveckling, bland annat genom krigsindustrins och Saabs utveckling.

På kommunen såg man en stor kunskapsbrist för bebyggelsen från 1930-talet och framåt. Det kändes inte som om man hade grepp om "den stora massan" av hus. Det beslutades därför att förnya och komplettera kulturmiljöprogrammet från 1991. Andra motiv var också de nya miljömålen om god bebyggd miljö och kommunens arbete med sin översiktsplan.

Som underlag till det nya kulturmiljöprogrammet inventerades cirka 3 000 hus i tätorten. Programmet är ett kunskapsunderlag för att kunna tillämpa PBL. Det som står i PBL gäller oavsett, men kunskap behövs för att kunna förmedla detta. Kulturmiljöprogrammet är upplagt efter stadsdelar med utpekade miljöer.

Åtgärder som finns föreslagna som följd på programmet är nya detaljplaner i vissa områden för att skydda bebyggelsens kulturvärden. Här förslås bland annat förhöjd lovplikt. Två modeller för detaljplanearbetet förekommer. Dels beslut om att detaljplan skall upprättas och dels beslut om att detaljplan skall upprättas i samband med förändring.

*Modernt kulturarv i Göteborg.
Foto: Anette Lindgren.*

Modernt kulturarv i kommunala planeringsunderlag – exemplet Göteborg

Föreläsare: Madeleine Seberbrink, planhandläggare och antikvarie Stadsbyggnadskontoret Göteborg & Sanja Peter, bebyggelseantikvarie Göteborgs stadsmuseum

Projektet "Moderna planeringsunderlag" startade 2010 mot bakgrunden av att det saknades ett kunskapsunderlag om det moderna samhällets kulturarv.

Bakgrund till projektet är att det moderna kulturarvet inte har täckts upp genom kunskapsunderlag och inte finns med i det befintliga bevarandeprogrammet. Befintligt kulturmiljöprogram antogs av kommunfullmäktige år 1999, och är en sammanställning av äldre bebyggelseinventeringar. Det har alltså funnits behov av ett "modernt kunskapsunderlag". Projektet "Moderna planeringsunderlag" har pågått sedan 2010 med bidrag från Länsstyrelsen och extra anslag från kulturförvaltningen. Fokus ligger på 1900-talets berättelser om det moderna samhället.

Ursprungligen var tidplanen att arbetet skulle vara klart redan 2012, men det har skjutits fram. Arbetet med att ta fram moderna planeringsunderlag har varit ett samarbete mellan Stadsbyggnadskontoret och Stadsmuseet.

Stadsbyggnadskontorets antikvarier och planerare arbetar med kulturmiljö på strategisk planeringsnivå medan Stadsmuseet fungerar både som remissinstans och kunskapsbank.

Syftet är att underlaget ska fungera som ett kunskapsunderlag och en vägledningsskrift till tjänstemän och allmänhet. Det ligger också i linje med att uppfylla kvalitetsmålen inom Plan- och bygglagen och är tänkt att genomsyra olika typer av beslut som gäller denna bebyggelse.

Underlaget innefattar framför allt tidsperioden 1955–1975. Moderna Göteborg är en sammanställning av befintligt kunskapsunderlag. Man har arbetat med en referensgrupp med olika representanter från kommunen, ordnat workshops med stadsutvecklare och även tittat på materialet utifrån de nya "Attefallsreglerna" och förhållit sig till dem.

Stadsbyggnadskontoret ser komplikationer när det gäller att relatera det modernas kulturvärden till nya PBL, Attefallsregler och befintliga detaljplaner. Viktigt är att det skall finnas tydlighet för allmänheten vad som gäller. Materialet har en stor spännvidd; från småhusområden, till storskaliga miljonprogramsområden, fritidshusområden med mycket självbyggeri och oregelbundenheter, Volvofabriken, små enskilda objekt (såsom en bensinmack och en kiosken "Lyktan"), stadsdelstorg, moderna kyrkor.

Våren 2015 gick materialet ut som en kunskapsremiss och skall upp för godkännande och antagande i bygg-

nadsnämnd och kommunfullmäktige, vilket är viktigt för att ge det en formell tyngd. Det är inte ett helt oproblemiskt material. Det är svårt ibland att motivera och förankra värdet hos vissa moderna kulturmiljöer. Det är också rent praktiskt en utmaning att bevara material som har tekniska brister och som kanske inte alltid är byggda för lång hållbarhet.

Foton denna sida från föredraget "Modernt kulturarv i kommunala planeringsunderlag – exemplet Göteborg".

Foto: BÖRJE ANDERSSON

"Mycket lyckat. Fint här i Nossebro, nästan litet småstadsstämning", tyckte Thomas Brandt och Karin Lundberg från Västarrvet, en av arrangörerna.

Trenden med retro går mot en ny vår

75 personer var samlade i Nossebro när regionen i samverkan med Göteborgs stadsmuseum, Retrovägen och länsstyrelsen inbjöd till seminariedag om det moderna kulturarvet som utvecklingsfaktor.

Kortare föreläsningar varvades med studiebesök i olika retroobjekt i Nossebro.

Mentor i retrobiografen Stjärnan var Björn Ohlén från Västarrvet. Han var mycket nöjd efter avslutad heldag.

Bland nio seminarieinslag fanns arkitekt Kerstin Nilsson, som talade om Alingsåsens 1950-talsområde Stockslücke, där nästan 300 lägenheter 60 år efter byggnationen på 1950-talet nu renoverats med ambitionen att bibehålla så mycket

av retrokarakären som möjligt.

Husen har mycket väl bevarade fasader och yttre och inre detaljer, alltifrån infällda gjutjärnselement till gabondörrar och parkettgolv. Efter kontakter med de boende beslöt man att nöja sig med stambyte men i övrigt behålla den gamla stilen.

–Många av de här husen var såväl utvändigt som invändigt i bättre skick än andra hus i området vilka renoverades under 1980-talet, sa Kerstin Nilsson.

I samförstånd med hyresgästerna bibehölls den äldre atmosfären. I några fall ville dock boende ha modernare miljö och de fall efterkom Alingsåsbhem önskemålen.

Från tidningen Retro kom redaktionschefen Viveca Carlsson och på temat Kan man leva på retro? talade Björn Ohlén och Essungas

"Biografen här i Nossebro är ju perfekt för en seminariedag på det här temat: retromiljö med modern, digital teknik", tyckte Björn Ohlén från Västarrvet.

kommunchef Kjell Karlsson.

Sanja Peter och Kristina Wallman, antikvarier på Göteborgs stadsmuseum, talade om planerna för Göteborgs frihamn. Här, på Hisingen mitt emot operan och Lilla bommen, planeras för 2 000 lägenheter och 2 000 arbetstillfällen. Klart 2021, lagom till Göteborgs 400-årsjubileum.

Frihamnens historia beva-

ras i detaljer som järnvägsspår, någon lyftkran, pollare och andra detaljer i bostadslandskapet.

Ett av Västsveriges ambitiösaste projekt stod också på agendan. Det var Helena Alcenius, tillförordnad vd för Textile Fashion Center i Simonsland i Borås som informerade.

BÖRJE ANDERSSON

essunga.red@nit.se 0512-89789

A photograph of a room with patterned wallpaper. On the left, a wooden shelf holds a yellow sneaker with a white star. To the right, a lamp with a red and white striped shade hangs from a wooden lattice fixture. Below the lamp, a red guitar is mounted on the wall. In the foreground, a yellow chair has a white t-shirt draped over it. The t-shirt features a green graphic of a bridge and the text 'NOSSEBRO S' and 'HÖGSTADEN'.

Slutord

Den särskilda satsningen "Moderna Västra Götaland" är avslutad, men arbetet med att ta hand om det moderna samhällets kulturarv fortsätter.

Sedan seminariet ägde rum har retroprocessen fortsatt i Nossebro och Västra Götaland. Projekt Retrovägen har avslutats och en nybildad förening med ett antal inspirerande retrobesöksmål har tagit över stafettpippen. Föreningens medlemmar fortsätter arbetet med att utveckla besöksmålnäringen. Retrovägen är bara i början på ett spännande utvecklingsarbete.

I Nossebro fortsätter upprustningen av kvarteret Amiralen och husen börjar sakta fyllas med ny verksamhet. Essunga kommun driver också vidare arbetet med att bredda sitt näringsliv med retroprofileringen som katalysator. Retro är lika mycket dåtid som nutid och framtid!

MODERNA VÄSTRA GÖTALAND

ARBETE FRITID BOENDE LANDSKAP BERÄTTELSE

